

Ekonomik Yaptırımların Ortadoğu Uluslararası İlişkilerine Etkisi

“

Ekonomik yaptırımlar, bir ülkenin diğer ülkenin politikalarından duymuş olduğu hoşnutsuzluğu belirtmek için cazip bir politika aracıdır. Diğer taraftan, ekonomik yaptırımların getirdiği cezai önlemlerin ülkeler arasındaki sorunları giderme konusunda başarılı olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur.

”

Gelişmelerin aralıksız olarak devam ettiği ve evrildiği Ortadoğu siyasetinde ülkeler arasındaki ilişkiler kısa sürede farklılaşabilmektedir. Bölgede sürekli gergin olan ilişkiler nedeniyle her an askeri müdahalelerin gerçekleşebileceği ya da ülkelerin savaş noktasına gelebileceği durumlar sıkça yaşanmaktadır. Ekonomik, siyasi ve askeri boyutlarda olabilecek bu seçenekler arasından tercih edilen öncelikli yaptırım türü ekonomik yaptırımlardır. Ancak, ekonomik yaptırımların da artık Ortadoğu'da normalleşmiş olması, yaptırımların etkilerinin ve amaçlarına ulaşma olasılıklarının azaldığını göstermektedir.

Ekonomik yaptırımlar, bir ülkenin diğer ülkenin politikalarından duyduğu hoşnutsuzluğu belirtmek için cazip bir politika aracıdır. Diğer taraftan, ekonomik yaptırımların getirdiği cezai önlemlerin ülkeler arasındaki sorunları giderme konusunda başarılı olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Günümüzde artan bağımlılık, yakın ekonomik iş birlikleri ve ticari ilişkiler ekonomik yaptırımların çalışmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, yaptırımların uygulandığı dönemlerde sadece uygulanan hedef ülkelere değil çevre ülkelere ve bizatihi uygulayan

ülkelere de ekonomik maliyetleri olabilmektedir.

“

1979 tarihli İran Devrimi'nden sonra çeşitli yaptırımlara maruz kalan İran'ın, nükleer programına cevap olarak yaptırımlar daha da ağırlaştırılmıştır. 2015 yılında ise "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" (KOEP) ile anlaşmaya varılması neticesinde AB ve ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlar aşamalı olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Mayıs 2018'de anlaşmadan tek tarafı olarak ayrılan ABD, Kasım 2018'de gerçekleştirdiği yaptırımlarla İran'ın uluslararası finansal sisteme erişimini kısıtlamış ve ekonomisinin neredeyse tüm sektörlerini hedef almıştır.

”

Her vakada farklı boyutlarda uygulanabilen ekonomik yaptırımların varabileceği en son nokta, bir ülkeyi dış dünyadan tamamen izole ederek finansal ve ticari tüm ilişkilerini koparmak olabilir. İncelenen vakalarda da yaptırımların amaçlanan hedeflerine sadece kısıtlı ölçüde hizmet ettiği ve en fazla iki yıl etkisini sürdürebildiği tespit edilmiştir. ABD'nin bu minvalde 50 yılı aşkın süre boyunca Küba'ya, Kore Savaşı'ndan beri Kuzey Kore'ye ve ırk ayrımı politikalarını bitirmesi için yıllarca Güney Afrika'ya uygulamış olduğu

yaptırımlar neredeyse ülkelerin politikalarını değiştirmelerinde tamamen etkisiz kalmıştır. Küba politikalarında herhangi bir değişiklik yapmamış, Kuzey Kore ticaret ortakları ile bir şekilde ilişkilerini sürdürmüş ve Güney Afrika da yaptırımları çoğunlukla aşabilmiştir. Bunun nedeni ise günümüz ekonomilerinin klasik uluslararası ticaret teorilerinin aksine dinamik bir yapıda ve çoklu ürün-çoklu ülke modelinde birbirinden bağımsız olmayan; siyasi, ticari ve yatırım ilişkileri ile yakın ekonomik iş birlikleri kurmuş olmalarıdır. Bu durum daha az sayıda çeşitli ürüne sahip gelişmekte olan ülkeleri daha savunmasız yaparken yaptırımların etkili bir şekilde uygulanmasının da zor olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Ortadoğu ülkelerine yönelik ekonomik yaptırım politikalarının hedef ülkelerin politikalarını değiştirmelerinde ne kadar etkili olduğu meselesi de ayrı bir tartışma konusudur. Birçok farklı gerilimi barındıran Ortadoğu'da ABD veya AB tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar çoğunlukla hidrokarbon enerji kaynaklarına dayalı olan bölge ülkelerinin ticaretlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Ancak, ciddi hasarlar gören ekonomilerin ülke siyasetine olan etkileri mevcut politikalarını daha da agresifleştirmektedir. Bunun sonuçları ise sadece o ülkede değil, tüm bölgede kendini göstermektedir.

“

ABD, Kasım 2018'de gerçekleştirdiği yaptırımlarla İran'ın uluslararası finansal sisteme erişimini kısıtlamış ve ekonomisinin neredeyse tüm sektörlerini hedef almıştır. Yaptırımlar sonrasında İran'ın petrol üretimi günlük yaklaşık 2,3 milyon varillik bir kayıpla yüzde seksen iki düşerken, para birimi tümen ise dolar karşısında yüzde yetmiş üç değer kayba uğramıştır.

”

İran ve Irak Yaptırımları

1979 tarihli İran Devrimi'nden sonra çeşitli yaptırımlara maruz kalan İran'ın, nükleer programına cevap olarak yaptırımlar daha da ağırlaştırılmıştır. 2015 yılında ise “Kapsamlı Ortak Eylem Planı”

(KOEP) ile anlaşmaya varılması neticesinde AB ve ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları kaldırılmıştır. Mayıs 2018'de anlaşmadan tek tarafı olarak ayrılan ABD, Kasım 2018'de gerçekleştirdiği yaptırımlarla İran'ın uluslararası finansal sisteme erişimini kısıtlamış ve ekonomisinin neredeyse tüm sektörlerini hedef almıştır. Yaptırımlar sonrasında İran'ın petrol üretimi günlük yaklaşık 2,3 milyon varillik bir kayıpla yüzde 82 düşerken, para birimi tümen ise dolar karşısında yüzde 73 değer kayba uğramıştır. Ekonomik yaptırımların bu yöndeki etkilerine rağmen amacına ulaşamayan ABD, 3 Ocak 2020 sabahı İran'ın en etkili askeri-siyasi figürlerinden iki ismi Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi el-Mühendis'i Bağdat Havalanı'nda düzenlediği saldırıyla öldürmüştür.

Kasım Süleymani'nin Bağdat'ta öldürülmesi sonrası ise Irak'ın Şii lideri Mukteda Sadr'ın yaptığı çağrı üzerine binlerce kişi Bağdat'ta ABD karşıtı protestolar düzenlenmiş; Irak Meclisi, Kürt ve Sünni milletvekillerinin katılmadığı oturumda ABD askerlerinin ülkeden çıkarılmasını onaylamıştır. Bunun ardından ABD Başkanı Donald Trump, Irak'ı ABD askerlerinin dostane olmayan bir şekilde ülkeden çıkmalarını istemesi durumunda ülkeye, İran yaptırımlarından bile daha ağır yaptırımları uygulamakla tehdit etmiştir.

Suriye Yaptırımları

Suriye, 1979'dan beri ABD'nin terör sponsor eden devlet listesinde bulunmaktadır. O tarihten itibaren ABD tarafından ekonomik faaliyetlerine çeşitli kısıtlamalar getirilen Suriye'de, devam etmekte

olan iç savaş nedeniyle ABD, AB ve diğer ülkeler tarafından uygulanan söz konusu yaptırımlar sertleştirilmiştir. AB'nin yaptırımlar listesinde 2019 yıl sonu itibarıyla Suriye'den 265 kişi ve 70 kuruluş yer almıştır. Beşar Esad rejimi ve ortaklarını hedef alan bu yaptırımlar; petrol ambargosunu, Suriye Merkez Bankası'nın varlıklarının dondurulmasını, altın ve diğer kıymetli metallerin ticaretinin, bazı yatırımların, kimyasal ürün ticaretinin ve insan hakları ihlallerinde kullanılacak ekipmanların ticaretinin sınırlandırılmasını içermektedir. Buna rağmen Esad rejimi Rusya ve İran'ın desteği ile ülke üzerindeki hakimiyetini pekiştirirken, Rus ve Çinli şirketler 2019 yılı itibarıyla yeniden yapılanma sürecinde bazı yatırımlar yapmaktadır. Başka uluslararası şirketler tarafından da kazançlı yeniden yapılanma projeleri takip edilmektedir. Ancak, öncesinde yaptırımların kalkması; bunun için de ABD ve AB ile siyasi bir çözümün gerçekleşmesi beklenmektedir.

“

Yaptırımlar meselesinde hedef ülkenin alabileceği önlemler ise stoklarını kuvvetlendirmek, müttefik ülkeler ile iş birliğini arttırıcı diplomatik adımlar atmak, ithal ikameci sanayisini geliştirmek ve ticari ilişkilerini yaptırım kırıcı olarak nitelenen yeni ortaklara yönlendirmek olmalıdır. Yaptırımların hedeflendiği ülkeler aldıkları önlemler ile zaman içerisinde yaptırımlara karşı belirli bir direnç kazanmakta ve daha savunmalı hale gelmektedir.

”

Türkiye Yaptırımları

Türkiye, kendi çıkarlarını ve egemenlik haklarını korumak amacıyla uygulamış olduğu bağımsız politikalar neticesiyle ABD ve AB tarafından 2019 yılında yoğun ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştır. AB, Temmuz 2019'da Türkiye'nin Kıbrıs açıklarındaki doğalgaz arama çalışmalarını “yasadışı” olarak nitelmesi üzerine Türkiye ile üst düzey temasları askıya almayı, Avrupa Komisyonu'ndan Türkiye'ye aktarılacak olan 145,8 milyon avroluk üyelik öncesi AB fonlarını 2020 yılından itibaren azaltmayı ve sondaj faaliyetlerine karışan kişilere yönelik yaptırım uygulamayı yürürlüğe koymuştur. Avrupa Yatırım Bankası da Türkiye'ye yönelik stratejisini gözden geçirerek yıl sonuna kadar hükümetle ilişkili projelere kredi vermeyeceğini açıklamıştır. Türkiye'nin Ekim 2019'da Suriye'nin kuzeyine yapmış olduğu Barış Pınarı Harekâtı nedeniyle ABD, Türkiye'nin Savunma, Enerji ve İçişleri Bakanlarının yanı sıra kurum olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı'nı yaptırım listesine almıştır. Çelik için gümrük vergisini Mayıs ayı öncesindeki düzeyi olan yüzde 50'ye yükselteceğini açıklamıştır. Ancak, Türkiye ve ABD'nin anlaşması ile bahsi geçen yaptırımlar geri çekilmiştir. ABD ile yaşanan gerilimlerden bir diğeri olan S-400'lerin satın alınması dolayısıyla ABD'nin “Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası” (CAATSA) kapsamında uygulayabileceği yaptırımlar da halihazırda tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya'nın doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımasını amaçlayan “TürkAkım

Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” nedeniyle Türkiye'ye F-35 projesiyle bağlantılı fikri mülkiyet, teknik veri ya da maddi desteğin transfer edilmemesi yaptırım öngörülerini olarak Pentagon'un savunma bütçesinde yer almıştır.

Yaptırımlar meselesinde hedef ülkenin alabileceği önlemler ise stoklarını kuvvetlendirmek, müttefik ülkeler ile iş birliğini arttırıcı diplomatik adımlar atmak, ithal ikameci sanayisini geliştirmek ve ticari ilişkilerini yaptırım kırıcı olarak nitelenen yeni ortaklara yönlendirmek olmalıdır. Yaptırımların hedeflendiği ülkeler aldıkları önlemler ile zaman içerisinde yaptırımlara karşı belirli bir direnç kazanmakta ve daha savunmalı hale gelmektedir. Hedef ülkeler, politikalarını değiştirmek yerine yaptırımlara karşılık vermeyi ve politikalarını uygulayabilecek başka yollar bulmayı denerler. Sonuç olarak Ortadoğu ülkelerine yapılan yaptırımların gerginlikleri çözücü rolünün olmadığı, ekonomik, ticari ve finansal olarak yıpratmayı, uluslararası ilişkilerde köşeye sıkıştırılmayı ve ülke içerisinde karışıklıklara neden olmayı amaçladığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra yaptırımlar ile ülkelerin politikalarını değiştirmenin başarılı olacağı belirsiz olsa da hükümetler ilan ettikleri politikaları gerçekleştirmek amacıyla yaptırımları yürürlüğe koyabilmektedirler. Bu nedenle ekonomik yaptırımların sadece ekonomik politika aracı olarak değil, aynı zamanda bir ülkenin kendi iç ve dış politika söylemini güçlendirmek için kullandığı da söylenebilir. ■